

СТАТУС ЖІНКИ У ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

*Тетяна Слабчук,
аспірантка кафедри філософії
і соціально-гуманітарних дисциплін
Європейського університету*

У статті наведено ретроспективний аналіз концептуальних засад соціально-рольового статусу жінки від античності до нового часу.

Ключові слова: жінка, гендер, фемінізм, лібералізм.

The article presents a retrospective analysis of the conceptual foundations of social behavior and status of women from antiquity to modern times.

Keywords: women, gender, feminism, liberalism.

Дослідження ролі та статусу жінок у суспільстві має специфічний характер через недостатню кількість теоретико-методологічних обґрунтувань. У середині ХХ ст. завдяки другій хвилі жіночого руху питання визначення правового статусу жінки в багатьох країнах світу набуває практичного характеру. Основною ідеєю постає подолання будь-якої дискримінації стосовно жінок та встановлення рівностей статей. Активізується наукова розвідка питання «Жінки і політика».

Більшість теоретиків, починаючи з мислителів античності, оголошували, що біологічні особливості та культурні моделі, які стосуються жінок, не тільки не дозволяють їм брати участь у структурах влади і управління, а й розвивати якості, пов'язані з політичною та громадянською активністю. Концепція, яка структурувала політичний дискурс, базувалася на визнанні чіткої дихотомії публічного та приватного. Починаючи з давніх греків, їх концептуальне розведення відображало класичне розуміння приватної області (oikos, або сфера репродукції) та господарської (polis, місто-держава, що організує виробництво) як спочатку розділених. Оскільки жінки асоціювалися з приватною, підпорядкованою сферою, вони функціонально були виключені з практик свободи, які визначали політичне життя: публічна сфера не тільки існувала без жінок, а й була налаштована проти них; при цьому виключення жінок з публічної сфери спиралося на осудну їм «природну» нездатність переступити за межі їх біологічного й економічного підпорядкування в домашній сфері [4, с. 5]. У концепціях теоретиків західної політичної думки від Аристотеля до Ніцше гендерна диференціація виступає підґрунтям побудови владної системи. На ранніх етапах історії філософії були сформульовані дві протилежні позиції, що ґрунтувалися на дуалізмі душі й тіла, інтелекту й матерії, чоловіка й жінки. Причому перша складова була домінантною, а друга – підкореною, другорядною. Це спричинило особливий характер становища жінки в суспільстві [5, с. 62].

Великий вплив на статус жінок мало запровадження християнства [3, с. 67]. Християнська ідеологія проповідує рівність усіх людей перед Богом. Разом з тим у період середньовіччя служителі церкви поєднували біблійні ідеї грецької філософії таким чином, що дуалізм маскулінного і фемінного посилювався, виконуючи культурно-символічну функцію. Влада феодалів та церкви, що ґрунтувалася на насильстві та підкоренні, несла свої потворні цінності, які не вписувалися у структуру загальнолюдських гуманних цінностей, які відкинули не тільки жінку, а й усе людство в темряву страху та жорстокості [4, с. 62].

Таким чином, консервативний дискурс «про природний порядок речей у світі» заснований на християнській доктрині. Остання лежить в основі культури

західноєвропейської цивілізації. Тому вбудовані в неї уявлення «про природне призначення жінки» як «охоронниці традицій, сімейних цінностей та домашнього вогнища» виявилися найбільш стійкими і важко руйнуються, бо складають базис патріархатного гендерного порядку, що утвердився в європейській культурі. У ньому фактор статевої приналежності виявляється вирішальним у «нав'язуванні» жінкам соціальних функцій, які займають нижні шаблі в системі соціальних ієрархій [4, с. 6].

Центральний дискурс історичних і політичних праць конструювався таким чином, як ніби жінки та практики їх існування концептуально не можуть бути об'єктом ні історичного, ні політичного дослідження. Тобто формувалося відповідне ставлення до жінок як до людей «інших», «маргінальних». Як наслідок, в ієрархічній структурі знання, в якій все значиме концентрувалося в публічній сфері політики, професійної та релігійної діяльності, жінкам не знаходилося місця. Наукове дослідження «непомітних статисток історії» в кращому разі, розглядалося як допоміжне, саме по собі маргінальне. Таким же другорядним, незначним, необов'язковим ставало вироблене в результаті знання [4, с. 6].

Існує думка, що витoki феміністичної теорії зародились в епоху Відродження. Ніколо Макіавеллі (1469 – 1527) у своїх працях стверджує, що жінки не належать до політики самі по собі, але, завдяки своїм спроможностям у приватній сфері, допомагають чоловікам, коли ті прибиваються до приватної царини, відпочити від громадського, державного життя. Із «доброї» жінки виходить, за визначенням, «погана» громадянка. А та жінка, котра є «доброю» громадянкою, не може бути «доброю» жінкою у приватній сфері. Жінки є вищими у моральному відношенні, бо в громадському відношенні вони нижчі. Жінки не є політичними, і такі й чоловіки у їхній якості [8, с. 99]. В цей період з'явилися перші трактати Крістини де Пізан і Корнеліуса Агріпи, в яких відкрито говорилося про придушення особистості жінки і несправедливе ставлення до неї суспільства [2]. Завдяки цим творам були спростовані традиційні погляди на жінку і обґрунтовувалося її право вважатися таким же повноцінним членом суспільства, як і чоловік.

Значний розвиток світової політичної думки спостерігається в епоху Просвітництва. Вперше розглядаються питання про можливості розвитку жіночих інтелектуальних здібностей і про жіночу освіту. Відбувається переоцінка гендерного відношення у філософії: по-перше, визнається значущість і позитивний вклад жіночого у формуванні чоловічої суб'єктивності, а по-друге, жіноча чуттєвість не може більше аргіогі слугувати підставою для відмови в здатності розуму [1, с. 401].

У XVII ст. розгортається теоретичний спір про становище жінки в суспільстві. П. де ля Барр в есе «Про рівність обох статей» доводив, що нерівність статей – це результат підпорядкування жінки грубій чоловічій силі, а зовсім не припис природи. Вольтер викривав несправедливість жіночої долі; Дідро вважав, що принижене існування жінки є наслідком певних цивільних законів і звичаїв; Монтеск'є вважав, що жінка може і повинна брати участь у суспільному житті; Гельвецій доводив, що громадянська неосвіченість жінки викликана недоліками її виховання, а то й зовсім його відсутністю.

Особливу увагу приділимо німецьким мислителям: Канту, Гегелю, Ніцше, Шопенгауеру. В роботах цих філософів фемінінне конституційоване через статус нижчого, неповноцінного, другорядного стосовно маскулінного [5, с. 63]. Спостерігається подвійний підхід до фемінінності. З одного боку, це – раціоналізація виключення жінок і жіночого із соціокультурної сфери, з іншого – існування нижчого, жіночого світу є необхідною складовою громадянського суспільства, тому що цей світ дає змогу чоловікам процвітати як самосвідомим етичним істотам. Результатом цієї подвійності є ідея про пригнічення фемінінного і відсторонення його у приватну (нижчу) сферу [5, с. 63].

Починаючи з XVIII ст. виникають нові ідеї про те, що культурним ідеалом є поєднання обох онтологічних принципів, маскулінного і фемінінного, а соціальною нормою – рівність жінок і чоловіків у суспільстві [5 с. 27]. Основними передумовами появи такого підходу виступають поширені у той час просвітницькі і соціалістичні ідеї, розвиток ліберальних

поглядів у філософській думці та буржуазно-демократичні революції у Європі. Найширше ідеї рівності статей представлені у роботах Сен-Симона, Ш. Фур'є, К. Маркса і Ф. Енгельса.

К. Маркс та Ф. Енгельс безпосередньо торкалися проблем гендерної ієрархії та стратифікації суспільства, доводили, що співвідношення влади і власності мають не тільки класовий характер, а й гендерний [5, с. 63]. Актуальна і досі методологічна настанова про те, що розвиток будь-якої держави вимірюється ставленням до жінок, належить саме Ш. Фур'є.

Марксистська ідеологія не було готова до врахування гендерних аспектів при аналізі суспільних відносин, що не тільки збіднило її теоретичні концепції, а й призвело до значних деформацій у соціальній політиці суспільства так званого «реального соціалізму» [5, с. 29].

Послідовно концентруючись у творчості багатьох мислителів XVIII – XIX століть: Дж. Локка, А. Сміта, Дж. Мілля, І. Бентама – в Англії; Ш.-Л. Монтеск'є, Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Б. Констана, А. де Токвіля – у Франції; Б. Франкліна, Дж. Медісон – у США; І. Гумбольдта – у Німеччині, ідеологія нової буржуазії на початку XIX ст. отримала позначення – лібералізм [4, с. 7].

У філософських поглядах вищенаведених мислителів різних епох спостерігається панування андроцентричних та сексистських настроїв. Практична спроба зміни сталої соціостатевої патріархатної моделі (чоловік – суспільство; жінка – дім) була зроблена представниками утопічного соціалізму – Шарлем Фур'є та Робертом Оуеном.

Методологічне та теоретичне забезпечення жіночого руху з кінця XIX і протягом усього XX століття брав на себе фемінізм [7, с. 50]. Виникнення фемінізму в історії філософії прийнято пов'язувати з відомою книгою Сімони де Бовуар (1908-1986) «Второй пол» (1949), у якій вона з феміністської точки зору (з точки зору дискримінації жіночого) аналізує особливості функціонування жіночого в культурі. Докладно зупиняючись на біології жіночої статі, С. де Бовуар водночас показує неспроможність патріархального переконання в неповноцінності жінок, яке визначається цією біологією [7, с. 50].

До сучасної феміністської філософії належать такі автори, як Люсі Ірігаре, Юлія Крістева, Елен Сікс, Джудіт Батлер, Розі Брай-Дотті, Елізабет Гросс та інші [1, с. 424-425].

Таким чином, сучасний ліберальний фемінізм орієнтований на включення жінок у суспільні інститути, прагне підвищити соціальний статус і поліпшити їхнє становище за рахунок вдосконалення законодавчої бази суспільства, не заперечуючи при цьому легітимність і принципи існуючої системи. У той же час ліберальні феміністи переконані, що приватне життя (і особливо сфера сексуальності) не може бути об'єктом регулювання і контролю з боку суспільства. У цьому питанні їм опонують представниці радикального фемінізму [4, с. 9-10]. Головне значення феміністських філософських концепцій полягає в тому, що провідною в них є теоретизація жіночої суб'єктивності [1, с. 425]. Для раніше згадуваних представників лібералізму (Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Д. С. Мілля) проблема взаємин чоловіків і жінок виступає в загальному контексті свободи людини. Представники утопічного соціалізму (Ш. Фур'є, А. Сен-Симон, Р. Оуен) надають проблемі соціально-політичного, економічного й історико-філософського окреслення. Згодом ця проблематика була розгорнута марксизмом у загальний принцип класової боротьби як єдиного способу знищення будь-якої нерівності. У XX ст. теорія сексуальності та її роль у соціальній і політичній поведінці чоловіків і жінок (З. Фрейд, Райх, М. Мід, Г. Маркузе, Франкфуртська школа, французькі структуралісти та ін.) розширила проблематику взаємин статей за рахунок залучення матеріалів психології, антропології, соціології та інших гуманітарних напрямків.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зауважити, що у політології, як і в інших науках, феміністський напрямок виник через незгоди з філософськими й емпіричними канонами політичної теорії біхевіористського напрямку політичної науки, який виключив жінок та

їх діяльність зі сфери уваги, користуючись розбіжними уявленнями про їх аполітичну «природу» [6, с. 62].

Основними вимогами виступає залучення жінок до суспільних інститутів, підвищення соціального статусу за рахунок удосконалення законодавства та подолання стійких гендерних стереотипів, які трансформуються протягом століть у менталітеті громадян патріархатного суспільства.

1. Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие/ Под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Але-тейя, 2001. – 708 с. 2. Ворчакова І. Є. Філософські концепції суспільного статусу жінки в західній політичній культурі: від античності до марксизму // Гілея: науковий вісник. – 2010. – Вип. 34. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_34/index.html. 3. Елштайн Д. Громадський чоловік, приватна жінка.: Жінки в соціальній політичній думці / Пер. з англ. О. Мокровольського. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2002. – 344 с. 4. Женщины в истории: возможность быть увиденными: Сб. науч. ст. / Под ред. И. Р. Чикаловой. – Мн.: БГПУ, 2004. – Выпуск 3. – 308 с. 5. Кулачек О. Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії / Монографія. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», – 2005. – 301 с. 6. Кэрролл С. Дж., Зерилли Л. М. Общественные науки и современность. 2001. – № 6. – С. 61-83. 7. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 360 с.